

KÖNYVISMERTETÉS.

Zolnai Béla. Szóhangulat és kifejező hangváltozás. Acta Universitatis Szegediensis XII. Szeged, 1939. N. 8-r. 203 l.

Nyelvesztétikai irodalmunk az utóbbi három évtizedben örvendetes fellendülésnek indult. 1908-ban jelentek meg az első tanulmányok, s azóta több jeles művelője akadt, akik között épen Zolnai érdemes tanulmányaival a legfigyelemreméltóbb. Ez a tanulmánya is az idevágó régiebb és legújabb szakirodalom teljes ismeretével készült, és az adatok nagy számával, valamint mély és finom megfigyeléseivel kiváló.

Nyelvesztétikai irodalmunk már százötven évvel ezelőtt örvendetesen megindult Kazinczy felléptével, aki korát a «nyelvszeretés epochájának» nevezte. Neki volt kortársai közt a legnagyobb érzéke a nyelv kifejező képessége és szépsége iránt. A nyelvújítás új és lehetőleg szép szavakat akart teremteni. E nyelvszépítő mozgalomnak eredményeit 1846-ban Szvorényi József *Magyar ékes szókötés* c. jeles munkája zárja le. A Magyar Nyelvörnem rokonszenvezett a nyelv szépség fogalmával, szubjektív, tudományosan nem értékesíthető gondolatnak tartotta, amely hamis utakra vezetheti a nyelvészt. Simonyi *A magyar nyelv* c. művében ki is jelenti, hogy a nyelv fejlődésében jóformán semmi szerepe nincs, és gúnyos példaként említi, hogy «*báj, varázs, borong* szép és választékos szavak, pedig *háj, darázs, dorong* egészen hasonlók, majdnem ugyanolyan hangzásúak s mégse szépek». (II. k. 2. kiad. 257. l.) A Nyelvörnek ez az ellenérzése a nyelvésztétika iránt voltaképpen a nyelvmetafizika elleni állásfoglalásból táplálkozott. Hiszen mindkettő Platon *Kratylos* c. dialogusában már együtt szerepelt. Így van ez Fogarasi János nyelvmetafizikájában is s a Nyelvör főleg ez ellen és az alapján készült Czuczor-Fogarasi-féle *Nagyszótár* etimológiái ellen harcolt. A nyelvésztétika csak most, 30 év múlva, napjainkban lendült fel újra hazánkban is, főként Vossler és Bally úttörő munkássága nyomán.

Zolnai Béla e művében a nyelvésztétika két fontos fejezetét tárgyalja: a szóhangulat és a kifejező hangok szerepét. Mindkettő a nyelv emocionális elemeinek vizsgálata az eddig jóformán kirekesztőleg vizsgált értelmi szempontokkal szemben. Mindinkább tudatára jutunk, hogy a nyelv elsősorban lelki termék s lényünknek nem annyira objektív, szemléelő, logikus, mint inkább érzelmi alkatából fakad. Amit beszédnek nevezünk, egy egész lényünkkel egybeolvadó életfolyamatnak tüneténe, amelyben a tudattalannak jut a lényegesebb szerep. (173. l.) Zolnai a szóalak és jelentés viszonyát vizsgálva megállapítja, hogy tisztán akusztikai hatásról csupán az indulatszók-

nál és értelmetlen szavaknál beszélhetünk, máskor a jelentés mindig befolyásolja a hangzást, sőt ez a hangzás csak akkor érvényesülhet, ha a jelentés támogatja. *Tanár* pld. Vörösmarty *Vérnászában* illő neve a remetének, de mint közönséges szó, *tanár* = professzor, közömbös színezetű. *Harang* hangfestő szónak tetszik, jelentése miatt, de a fonetikailag majdnem azonos fr. *harangue* (üdvözlő beszéd) nem mutatja ez esztétikai értéket. Simonyi említett példái ugyanezt a tételt bizonyítják. A jelentés nélküli személyneveknél olykor az dönt, milyen társadalmi rétegre vonatkoznak. *Mári* nem csúnyább hangzású, mint *Mariska*, de közönségesebb. E fejezetben tárgyalja a szerző a szóismétlés, refrén, alliteráció, rím, ritmus, cezura, enjambement kérdéseit. Ez utóbbi: összetartozó mondatrészek átvitele a következő sorba, Aranynak még mintha «sással metszette volna fülét», a mai szabad versben pedig közönséges. Zolnai szerint «a magyar modern szabadvers az enjambement végletekbe vitt alkalmazásával visszatérni látszik az óklasszikai sorvégek szabadságához.» A rímről szóló fejezetből kiemeljük azt a finom fejtegetést, amely az *olá* és *tolá* rím visszás hatását állapítja meg Arany *Harminc év múlva* c. költeménye végén, noha verstanilag kifogástalan.

A kifejező hangok fejezetében a hangutánzás, hangmetafora, hangsúly és melódia kérdéseit tárgyalja, különösen az expresszív hangsúlyozás és hangváltoztatás eseteit. Érdekes, hogy a francia hangsúly érzelmi hatás alatt kezd napjainkban a szó vége helyett, mindinkább a szó első szótagjára esni, úgyhogy már-már megváltoztatja az egész nyelvnek akusztikai jellegét. Az expresszív hangváltozásnak három osztályát állapítja meg a szerző: kvantitatív (megintlen, csupádon-csupá), kvalitatív (a raccsolás, a dentális *r* háttérbe szorulása a gutturális *r* előtt, ami a párizsi előkelő körök divatjából indult ki) és formatív: az «ablaut», amely a magyarban nem, és a nazalizáció, amely szórványosan fordul elő (hajlong, tátong, szólongat).

Nincs terünk itt a könyv nagyszámú és szellemes fejtegetéseit részletesebben említeni. Új tudomány rendszerét adja itt Zolnai, ahol még az adatok összegyűjtése is a rendszerező feladata. A szerző nem barátja a racionális csoportosításnak, inkább a problémákat keresi és fejtegeti. Példáit főleg a francia nyelvből veszi, a magyar írók közül Adyt kedveli. A könyv a francia közönségnek is készült és francia anyagán kívül még terjedelmes francia kivonatot is tartalmaz. A magyar elméletírók közül többször kegyelettel emlékezik meg Imre Sándorról, ki a nyelvészettika feladatait már a hetvenes években, a Nyelvőr uralkodása idején, megsejtette s többször találóan utalt rájuk.

ZLINSZKY ALADÁR.

Merényi Oszkár: Bárd Miklós. Somogy-csurgói Könyvtár, XI. kötet. Kaposvár, 1939. 8-r. 172 l.

Merényi Oszkár könyve Bárd Miklósról, amelyet szerényen «adalékok»-nak nevez, a költő első, teljes életrajza. Fáradhatatlan kutatómunkásságán kívül kezére játszott itt a szerzőnek az a körülmény is, hogy módja volt betekinteni Bárd írói hagyatékába: az első kísérletekbe, félig kész vagy kiadatlan műveibe, gazdag levelezésébe, s hallani olyan bizalmas közléseket, amelyek nélkül hőse sajátos egyéniségét nem sikerült volna ennyire meg-

Közelítene. Innen, hogy míg az eddigi méltatások a *költővel* foglalkoztak, Merényi már az *ember* életútját is igyekszik több-kevesebb teljességgel megrajzolni. Hat hosszú fejezetben igen színesen beszéli el ezt Merényi, s olyan epizódok kíséretében, amelyekről eddig nem, vagy nem ilyen alakban tudtunk, mégis az a benyomásunk, hogy sok kívánatos rész elmaradt belőle — valahogy még valószerűbben, hogy ne mondjuk, pragmatikusabban kellett volna megfogalmazni egyes dolgokat. Mert így, bizonyára az idő és a szereplők közelsége miatt, rajzán még sok a kegyelethől fakadt, eszményítő vonás, leírásaiban gyakori a novellisztikus hang. De talán még inkább érezhető ez a hajlam a könyv második, nagyobb felében (II—IV. rész), ahol Bárd költészetének, közelebről lírájának, regényeinek és drámájának elemzését nyújtja az író, kétségkívül nagy apparátussal és részletező gondnal. Hogy bevezetőül egyenként, csaknem kronologikus sorrendben foglalkozik a költő első zsenyéivel, ismerteti tárgy-, hang-, hangulat-, nyelv- és formabeli gazdagodásukat; hogy azután bemutassa, mint érlelődnek egyre színesebbékké és reflektálóbakká versei, főként a természet és a katonaelet imádatán, mindent átható faj- és emberszeretetén, néha szimbolumokká válva, másutt álomképekké és látomásokká finomodva stb.: az helyes, de a későbbiekben, mikor a költő műhelyéről, képzeletéről, életérzéséről és életfelfogásáról, humoráról, istenerzéséről és magyarságáról szól — a mondottam nevek mind egy-egy fejezet címei — vajon nem szaggatja-e túlon túl szét a költő egységes lelki húroztatát? Bizonyára jobb és művészbibb lett volna, ha ezeket az esztétikai elemzéseket a költő életfolyamába olvasztja bele, ahól az ember és a költő mély megindulásai folyton egymásba fonódva jelentkeznek. Így, szétszórva, nehezebb apperceptiálni megállapításait, s a mellett, ennyi billentyűn játszva, maga a kritikus is többször ismétlésekbe esik, p. o. a költő rendkívüli természet-szeretetének, örök magyarságának, Zsók iránt érzett halhatatlan szerelmének rajzolgatásánál. Aztán kívánatos lett volna a költőt végig bizonyos korrajzi keretbe állítani, benső kapcsolatba hozni kora irodalmával, eszményeivel és irányjaival, amire itt-ott tesz is kísérletet Merényi, pl. a 90-es évek lírájának rajzában. Vagy szerettük volna látni, kik, miben és mennyire voltak ihletői, mintái, akár hazaiak, akár külföldiek, miben válik el kortársaitól s emelkedik arra a magános magaslatra, ahol szinte egyedülivé vált a magyar lant ezeréves történetében! Viszont igen sikerült fejezetei a könyvnek az a néhány szakasza, amelyekben Bárd Miklós képzeletét, magyarságát, majd mint a magyar katonai ideálnak eleddig talán a legjellegzetesebb képviselőjét méltatja, egészen eredeti vonásokkal és találóan.

Merényi Oszkár könyve e kisebb-nagyobb fogyatkozások ellenére is tudós munka. Minden lapján érzik, hogy lelkesedéssel s a költő műveinek s a rá vonatkozó irodalomnak teljes ismerete alapján készült, mint első komoly életrajzi kísérlet, határozott nyereségnek mondható. Hőse alakját közelebb hozza hozzánk s nemcsak szívünkhöz, hanem az újabb magyar tíra fejlődéstörténetében is. S ha hangja néhol talán panegirikusabb jellegű, mentségére szolgálhat, s nincs mit restelkednie érte, a költő mindig tisztán és melegen érzett varázsa. Ez is nemesebb vonás, mint a száraz és ridegen elemző hajlam, amely mindent fölszínesen, vagy fölényesen tekint.

PAP KÁROLY.

Schulek Tibor: Bornemisza Péter. 1535—1584. A XVI. századi magyar művelődés és lelkiség történetéből. Sopron-Budapest-Győr, a Keresztény Igazság kiadása. 1939. N. 8-r. XII és 450 l.

A hittestvér lelkes szeretetével és a tudós lelkiismeretességével megírt munka van előttem. A szerzőt elsősorban az érdekli: milyen volt a XVI. század közepének s benne Bornemiszának vallási gondolkodása; könyve tehát az egyháztörténetnek szorgalmas kutatóját mutatja, de hősépek munkaterülete, irodalmi jelentősége s a szerzőnek ez irányú alapos képzettsége egyben az irodalomtörténetnek is sok adalékot nyújt. Schulek legkézenfekvőbb forrása maga Bornemisza; nemcsak teológiai álláspontjának megvilágítására, hanem életére vonatkozólag is onnan hoz rengeteg, köztük nagyon sok eddig észre nem vett adatot. Ezeket gazdag levéltári kutatással egészíti ki. A könyv valóban a XVI. század magyar művelődésének és lelkiségének közelebbi megismeréséhez segít.

Irodalomtörténeti szempontból ezek a megállapításai látszanak legfontosabbaknak: *Siralmas éneke* valószínűleg 1556 tájáról való; *Szent János látásáról* szerzett éneke is Olaszország meglátogatása előtt keletkezett; *Elektrája* Tanner hatására vezethető vissza; az sem lehetetlen, hogy a darab épen Miksa ünneplésére készült; Balassi Bálintnak csakugyan nevelője volt; 1564 után nincs meg benne a humanista és protestáns újabb emlegetett kettőssége, hanem «isten küldetése tántoríthatatlan tudatával» prédikátor; halálának valószínű dátuma 1584.

Érdekes, hogy Bornemisza prédikáció gyanánt ajánlja a verses bibliai história elmondását. Az ország nyugati felén szemmeláthatóan mérsékelő hatása van Bornemiszának a protestánsok egymás elleni vitakozására; csak az anabaptismus és antitrinitarismus ellen van harag benne. Hitvallási álláspontja: vallja a communicatio idiomatumot, úrvacsorai tana tisztán hirdeti az ubiquitást, a praedestinatio-tanban kifejezetten a kálvini tanítással szemben foglal állást. A reformációnak tehát a wittenbergi irányához tartozott.

Bornemisza írásait — szerzőnk szerint — az életegység és életközelség jellemzi, beszédeit tervszerűség, stílusát szemléletesség; a postillákat elsősorban olvasásra szánta. A szentírási szövegek újszövetségi része rendszeren Félégyházi, ótestamentumi része pedig Heltai fordításából kerül. A külföldi és magyar egyházi irodalomban meglepően jártas.

A könyv függeléke kritikai megjegyzések kíséretében veszi számba a Bornemiszaról eddig megjelent irodalmat. Ebben a részben fontos annak — a szöveg során is kiemelt — tételnek a hangoztatása, hogy nincs alap a *Balassi Menyhárt áruttatásáról* szóló darab Bornemiszához kapcsolására.

A könyv nagyon becses és értékes forrása a magyar XVI. század megismerésének.

ALSZEGHY ZSOLT.

Dr. Lázár Béla: Pekár Gyula, trói arckép. Császár Elemér elnöki megnyitójával, melyet a Petőfi Társaság (1937 novemberi) emlékezésén olvasott fel, Agyagfalvi Hegyi István, Gyököcssy Endre és Szathmáry István Pekár-ódáival. Képekkel. Budapest, a Petőfi Társaság kiadása, 1939. 8-r. 168 lap.

A Pekár Gyuláról írott könyvnek a címlapján megjelölt tartalmából bennünket e helyütt csak Lázár Bélának terjedelmes, 146 lapos tanul-

mánya érdekel. Ez a dolgozat az elhúnyt regény- és drámaíróról szóló irodalomnak eddig kétségtelenül legértékesebb darabja, «írói arckép» a szó igazi értelmében. Pekárt, az *íróművészt* ábrázolja benne, az *emberből* csak annyi vonást véve, amennyire az *író* megértéséhez szüksége van, s az életrajzi adatokból is csak azokat válogatja ki, amelyeket az alkotó lélek kialakulásának, fejlődésének rajzához nem nélkülözhet. Ha Taine miliő-elmélete úgyszólván már feledésbe ment is — erről mélyreható fejtegetést olvashatunk a tanulmányban — ma sem lehet el nélküle a kutató. Lázár is pontosan megrajzolja a miliőt, amelyben Pekár írói egyénisége kialakult, de tovább megy s a «*faculté maîtresse*» tévtanával szakítva, a lélekelemzés módszerével mutatja ki azokat az elemeket, amelyekből az író lelkisége összetevődött. Rámutat az őseitől öröklött ösztönökre, festő hajlamára, az erős külső benyomások (Justh Zsigmond, a Czöbel-kastély, a négy párizsi év a maga szalón- és irodalmi életével, okkultista hajlamával, a sok utazás, a politikai szereplése, Tisza István stb.) nyomán támadt lelki visszahatásokra, kiemeli Pekár hatalmas fizikumának lelki szempontból való nagy jelentőségét (cyklothym vonásokkal átszőtt schizothym-alkat), megállapítva, hogy az atléta-test és az érzékeny lélek sajátos ötvözete meghatározta költészetének belső formáját. Igen érdekes az író egyénisége fejlődésének rajzában annak a megvilágítása, miképpen alakul a költői lélek a kívülről eredő tényezők, főképp az irodalmi példaképek hatására. Nem azt tartja elsősorban fontosnak, hogy mit tanult az ember Justhtól, Bourget-től, Stendhaltól, Jókaitól s a többiek-től, hanem azt, hogy ezek a külső ösztönzések az írói lélekben, ennek érzelmein átszűrődve, miképpen indítják meg képzeletét, miképp nyernek az író lelki tartalmának megfelelő formát.

A tanulmány Pekár írói egyéniségének legfőbb vonásait a fejlődéstörténeti rajz kapcsán mutatja be. Benne az atléta és az író elválaszthatatlan egységet alkot: az erős hit és optimizmus jellemzik; ősi ösztönei távol tartották a materializmustól. Érdeklődését leginkább a legendás mult kötötte le, de romantikus szemléletmódjában sem szakad el az életközelségtől, sem a jelentől. Érzelmes lélek, sok benne a líraiság, minden lapját áthatja a szenvedély, s ez az oka, hogy a multból vett meseanyagot a jelen érzelmeivel, elsősorban a magáéival színezi. Tévedtek azok, akik Pekárban csak a «multak szakadékan bolyongó Bayard lovagot» látták: «Pekár Gyula minden multidézése mögött szimbolikus elgondolások tornyosulnak.» Ez a líraiság hozta magával, hogy Pekár nem ölti fel magára az erkölcsbíró talárját, mint Bourget, nem ítél, hanem elbeszél: művészi képzelete alkot, nem értékkel. Képzeletét is érzelmi mozzanatok indítják meg. Megkapóan ábrázolja Lázár azt az érdekes fejlődési folyamatot, amely a külföldi nyomokon elinduló Pekár lelkében végbemegy, amint leszakadván az idegen gyökerekből, hazai talajba kötődik: az érzelmeik elmélyülnek, a képzelet egyre gazdagodik valós elemekben, s képzelet-teremtette alakjai is egyre igazabb életet élnek.

Pekár műveinek méltatását az író fejlődésének rajzába iktatja Lázár s elsősorban ennek a folyamatnak megvilágítása céljából ismerteti azokat, bár értékelésükre is nagy gondot fordít. Ebben is derék munkát végzett ha megállapításaiban nem is osztozunk mindíg.

A Pekárról festett írói arckép megnyerő, de találó is: méltó írójához és tárgyához. Olyan író munkája, aki alaposan ismeri és nagyrabecstüli Pekár műveit, s épen olyan jól ismerte és szerette Pekárt, az embert. Érdeme, hogy tiszteletreméltó szeretetében is tárgyilagos tudott maradni.

CSÁSZÁR ERNŐ

Hankiss János: Tormay Cécile. Budapest, Singer és Wolfner, 1939. 8-r. 275 l.

Mindenképen egyetérték Hankiss Jánossal, amikor emelkedett szellemű bevezetésében megokolja, miért szeretne Tormay Cecil jellemrajzával életmintát adni a többi magyarnak. És vallom vele együtt, hogy ez a vállalkozása nem könnyű s nem tudománytalan feladat. Hisz ennek a magyar asszonynak — amint helyesen megállapítja — «emberi és írói nagyságát bizonyos értelemben föl kell fedezni, jelentőségét a magyar történelem és a magyar irodalom folyamatában meg kell világítani. Valamely író vagy gondolkodó méretét művei súlyának és hatásának dinamikus természete szabja meg; ha igazán van mondanivalója az elkövetkező korok minden fordulata számára, akkor tovább él írásaiban és világít a késői nemzedékeknek. Egyébként legfeljebb könyvtárak névjegyzékében tengődik még ideig-óráig. A nagy író rendszerint nagy ember. Művészete az örök szép és az örök jó kitejezett élményekben megnyilatkozó harmóniája. Mi azonban erkölcsi s mi esztétikai értékelésének alapja? Mindenesetre könnyebb az ethos vonatkozásainak megítélésére az etikai relativizmus napjaiban a biztos alapot megtalálni, mint a sokszor egymással szembenálló esztétikai rendszerekből az objektív értékeket kihámozni s zsinórmértékül felhasználni.

Hankiss János könyvét élvezettel olvastam, mert színes és eleven, sokszor költői lendülettel szárnyal. Két mondattal jelzi munkájának célját-módszerét: «Az életrajz, a jellemrajz szabadon alakulhat a rajzoló nézőpontja, a kor igényei és főképp: a modell természete szerint» — írja a bevezetésben. «Csak az a fontos, hogy az utolsó lapokig jutva ők is (t. i. az olvasók) érezzenek valamit abból a varázsból, amely nem volt *csak* a tökéletes nőiesség-varázsa s nem *csak* a mi korunkban oly ritka férfias bátorság és céltudatosság bűvölete, hanem a kétségtelen nagyság és a teljes emberség sugárzása». A feldolgozásnak ez a két elve Platon szellemét idézi fel emlékezetünkben, mert az egyik a mintára (εἶδωλον), a másik pedig az intuitív megértésre utal. Ám a nagy görög híres hetedik levelében azt is hangoztatja, hogy bölcséletének lényegét nem lehet írásba foglalni s tovább közvetíteni. S nyilvánvaló, hogy egy kivételesen gazdag művészlélek belső világának fényét és tűzét sem tudjuk merőben az értelem segítségével, tehát csak diszkurzív úton felfogni s megérteni. Csakis alkotásainak átélésével, a műveibe való beleérzéssel és irracionális indítékainak feltárásával leshetünk el lényének jellemző vonásaiból annyit, amennyit. Ezen fordul meg épen a művészi termék megértésének foka s következőképpen az alkotójáig való felemelkedés, a vele való áthasonulás mérete. Hogy az értelmezésnek ez a módja lehetséges és nem kizáróan szubjektív értékmérés, elég Diltheynek az élmények gyökeréig menő klasszikus elemzéseire hivatkoznom. Csakhogy ezzel az eljárással nagy nehézség és még nagyobb veszedelem jár. Ezért esik meg

igen gyakran az életrajzzal, hogy a tárgyilagos és rátermett szerző sem látja meg a nagy ember egynemely jellegzetes vonását, ha idegen az ő lelki világától, és sokszor olyan mozzanatokat is beleérez műveibe s cselekedeteibe, amelyek egyáltalán nincsenek meg bennük. Közismert például Szent Ferenc két remek életrajza, Thode H. s Sabatier P. szép könyve. Mindegyik megszólaltatja s beszédesen szemlélteti a Poverello szelíd és bájos lényét, s kora is megelevenedik általa előttünk. Mégis, az idevágó irodalomban ugyancsak nagy vita hullámszik még ma is körülöttük, mert a két tudós részben a maga egyéni felfogását igyekezett igazoltatni Assisi szentjével, részben pedig nem tudott a modell természetéhez teljesen áthasonulni.

E könnv szerzője is a — mondjuk — platonai módszert választotta. Erre őt tárgya s saját lelki adottsága kényszerítette. Művének megítélésekor tehát ez a kérdés: mennyire sikerült Tormay Cecilt művészetének bemutatásával és egyéniségének megfestésével megjeleníteni.

Hankiss hangulatos és szeretettel megírt *Invocatio*val vezeti be könyvét. Alig három lap, de méltó Tormay Cecil alakjához. Ezután tizenhárom fejezetre tagolódik «a törekeny szöke asszony» életének és munkásságának érzékeltetése. Majdnem másfél ívnyi jegyzet a tudományos apparatus. Végül Szegedy-Maszák Aladárné Tormay Cecil írásainak jegyzékét közli. A kötetet több kép is illusztrálja.

Tormay Ceciltől magától tudom, hogy Hankiss János hosszú évekip foglalkozott az ő egyéniségének kibogozásával és művészete forrásainak feltárásával. Könyvét forgatva az a meggyőződése, hogy megértő elmélyedéssel és ritka erudíciójának távlataival igen-igen közel hozta számunkra ezt az Isten-áldotta asszonyt. Lelki fejlődése életének külső körülményeivel párhuzamosan bontakozik ki előttünk. Plasztikus ábrázolásban éled fel az a szellemileg nagyrangú környezet, ahonnan származott és az a kultúrkör, amelyben nyitott szemmel a hatásokat magába szívta. Fölöttébb mozgékony szellemi alkatának sokrétű fogékonysága családjának sokoldalú műveltségében gyökerezik. Rendkívül világos gondolkodása, latin mértéktartása s alakító művészetének szabatosága is a római írónak nevelődött elődök hagyatéka. S ezt a talajt megtermékenyíti Daruvár, azután Firenzének, a virágok városának megigéző irodalmi s művészi légköre. Beszélnek a tényezők és érezzük a hatásokat, amelyek a fiatal lány benső világát kialakították. Sorra felvonulnak a művek, kezdve az első kísérletektől *Az ősi küldött* utolsó simításáig. És miközben szerzőnk az egyes műveket boncolgatva bemutatja, az alakok jellemzésével és az események szellemi tartalmának megrögzítésével egyúttal az író érzés- és gondolatvilágának alkotó elemeit is összefonja. Ebben a bemutatásban az elbeszélések és regények alakjai maguk figyelmettenek bennünket arra, hogy mivel és miként képviselnek művészi vetületben örök elvi kérdéseket és mélységesen emberi érzelmeket. A szavak jelentése elsősorban is az értelmünkhöz szól. Tormay Cecil művészete, rövid mondatainak ereje, kiemeli jelentésüket mindennapi értelmük szürkéségéből és valósággal felmagasztosítja hangulati velejárójukat. Hankiss ezt az érzelme-keltést mindenütt megérezte s hiven tolmácsolja, a nélkül, hogy — egy-két helyet nem tekintve — önmagát adná értelmezésekor.

Azt mondja Hankiss, hogy Tormay Cecil Arany János második tanítványa. Az első Madách Imre volt. Ez a megállapítás már egymagában is útmutatást ad arra, milyen irányban keressük művészetének erejét. S a görög ihletésű elbeszélések tárgyalásakor megérteti velünk, majd később jó néhány-szor megint elénk állítja, hogy ebben a magyar lélekben mennyi sajátossága ragyogott a görög szellemnek. Az interpretátor áthasonulásának terjedelmét talán legjobban épen e görög természetű vonások megértése mutatja: Tormay Cecil megbűvölő képzeletének áradása sohasem nyomta el hideg értelmének szavát, a magyar földből táplálkozó ösztönös erői egységbe olvadtak intellektuális energiáival. Ennek az érzelmi és értelmi kiegyensúlyozottnak a középkori s a renaissancebeli értelemben vett humanitas a kerete-foglalata. Belőle sarjadt európaiassága s modernsége is. Benne fogant meg a munkáiból áradó finom gyöngédség és biztos erő. Ez a görög-keresztény beállítottság szülte az író is, a szónokot is. Ebből a forrásból buzog festőisége és őszintesége, határozottsága és lelki jósága. Való igaz, hogy ifjúkori műveiben pantheista színezetű hangokat üt meg, de amint az évek telnek és mulnak, világnézete is izmosodik és egyre több benne a pozitív kereszténységnek alapvető mozzanata. Csak a katolicizmus hitének átélése s kegyelmi eszközeinek használata tudta őt a *Fioretti* mesteri s az eredetivel egyenrangú tolmácsolására felemelni. S csakis ezen az úton járva tudta életének tragikus esztendeit tisztaságában és igazában bizva úgy megjárni, ahogy Hankiss is finoman és tapintatosan megrajzolja.

Tormay Cecil mesélő művészetét elemeire bontva s lélektani megindításaira elemezve halljuk zengeni. Hankiss egy-egy hasonlattal és a mélységekbe való látásával sokkal többet fejez ki, mintha hosszú fejtegetésekkel magyarázgatná a forrásokat, az indítékokat és eszközöket. Az utolsó fejezet — *Az ember elment, a művész marad* a címe — különös szépséggel mutatja be Tormay Cecil művészetének oszlopaát és technikáját. Hogy azonban ekkora mértékben érezzük a művész megszólalását, az Hankiss írásművészetén fordul meg. Könyvének ereje s plasztikája, lélektani tudása s esztétikai kultúrája mellett fordulatos és eleven stílusának szépségében van. Helyenként azonban egy-két germanizmus is szalad tolla alá, némely mondat numerusa megbomlik-megtörik. A könyv vége felé levő fejezetek kidolgozása nem éri el az előzőknek tökéletességét, de tudom, hogy miért lehetett ezt így, csakis így megírni.

Véleményem szerint Hankiss Jánosnak teljes mértékben sikerült a magyarságnak ezzel a munkával életmintát adni s Tormay Cecil nagyságát platonai értelemben világítóul és gyönyörködtetőül elénk állítani. S ez nagy és értékes szolgálat, hisz korunk oly szegény a bensőséges világ gazdagságában.

CAVALLIER JÓZSEF

Doktori értekezések 1937—38-ban:

12. *Pados Ottokár O. S. B.: Vörösmarty természetszemlélete.* Budapest, a szerző kiadása, 1938. 8-r., 68. l.

A szerző dolgozata elején rámutat V. természetérzékének eredetére: születési adottság, gyermekkorának szép tájai, majd szerelmi vágyódása. Kár, hogy nem utal sem arra, hogy mennyit vett át természetszemléletébe

a romantikából, sem arra, hogy a költő által rajzolt tájak nem l'art pour l'art természetképek, hanem a költő lelkiállapotának vetületei. V. természet-szemléletét területek szerint vizsgálja, s megkülönböztet benne vizuális élményeket, akusztikai hatásokat és taktorius vagy motorikus elemeket, majd példákon mutatja be ezek szövevényét, a dinamikus képpé olvadó nagyszabású víziókat. Meggyőző érveléssel bizonyítja, hogy a költő ideális, elképzelt tájak mellett nagy szeretettel rajzolta meg azt a vidéket, hol — legalább is vágyaiban — oly boldog volt: a Völgyseget, Bonyhádöt és környékét. Sőt ennek a tájnak a rajzát átvitte a *Zalán futásának* leírásaira is: a Bodrog mentéről voltaképpen a Völgység rónája mosolyog ránk. Az utolsó részben a természet átlelkesítésével: a megszemélyesítéssel és a természet életével foglalkozik. (Rámutat arra, hogy Vörösmarty megszemélyesítései mások, mint a klasszikus epikusoké: ő saját magát viszi be költészetébe, a maga érzelmeit, hangulatait.) Végső megállapítása: — «Vörösmarty természet-szemlélete alapján véve nem szemlélet volt. — — — hanem művészi megnyilatkozási forma», melyet a művész kifejezéslehetőségeket kereső ösztöne alkotott meg. A természet mögött nála mindig megfalsáljuk a költőt, az ő érzelmeit, az ő hangulatait. Végül két kisebb hibára hívjuk fel a szerző figyelmét: többször beszél akusztikus víziókról. (51. l.) A vízió mind etimológiailag, mind értelmileg látási képzet; a hallási képzeteknek a hallucináció az eredménye. A két szomszédvárból vett egyik idézetnél pedig (42. l.) a földet korholgató fecskét a szerző úgy értelmezi, hogy a fecske kevesli a táplálékát, ezért korholja a földet. Szerintünk azonban a *korhol* szó itt a *horzsol*, *síról* szó szinonimája, s a fecske repülésére vonatkozik.

13. *Gaál Ferike Jolán: Móra Ferenc (1879–1934).* Budapest, a szerző kiadása, 1938. 8-r. 72. l.

Móra Ferenc mint ember és mint író egyaránt igen rokonszenves egyéniség volt: érthető, hogy a szerző sokszor nem tudta magát kivonni hatása alól. Érezzük, hogy tárgyilagosságra törekszik, de hiányzik a történeti távlata, hisz dolgozatát mindössze négy esztendő választja el az író halálától. Az értekezés felosztása nem szokványos: jóformán az egész dolgozat életrajz. Részint a saját kutatása, részint rokonok és jóbarátok közlése alapján rajzolja meg Móra emberi portréját, s ebbe megkísérli beleégyezni Mórának az írónak munkásságát. Elég jó szemmel veszi észre a szerző Móra írói munkásságának egyik legjellegzetesebb vonását: nagyfokú szubjektivitását, de ezen túl nem is megy, nem bocsátkozik sehol a tárgyalt művek méltatásába, nem vállalkozik sehol irodalomtörténeti fejtegetésekre, hanem megelégszik Móra munkáinak tartalmi ismertetésével. Az *Ének a búzamezőkről* c. regényének keletkezését közvetlen élményből magyarázza: az író külföldről hazatérve, a határ mentén egy búzaszentelő környettel találkozik. Ez a kis epizód valóban megvan Mórának a *Daru-utcától a Móra Ferenc-utcáig* c. posthumus munkájában, a nélkül azonban, hogy bármi utalás volna is regényre. A szerző nem veszi észre, hogy ez a jelenet legfeljebb csak a címet adhatta a regénynek. A dolgozat terjedelméhez képest túl rövidnek érezzük a befejezést: Gaál Ferike nem egészen egy oldalon megkísérli összefoglalni dolgozatának eredményeit, de csak néhány köz-helyre van ereje.

BERCZIK ÁRPÁD